

Procesevaluatie Leren van Delict

Manja Abraham
Wendy Buysse

Samenvatting

Procesevaluatie Leren van Delict

Manja Abraham
Wendy Buysse
Met medewerking van:
Lotte Loef

Amsterdam, 30 juli 2014

Manja Abraham
mabraham@dsp-groep.nl

Wendy Buysse
wbuysse@dsp-groep.nl

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het WODC, afdeling Extern Wetenschappelijke Betrekkingen, ministerie van Veiligheid en Justitie.

©2014, WODC, ministerie van Veiligheid en Justitie. Auteursrechten voorbehouden.

Samenvatting

Inleiding

Leren van Delict is een cognitief-gedragsmatige interventie die zich richt op jongeren tussen 14 en 23 jaar die veroordeeld zijn voor een ernstig geweldsdelict en in een JJI verblijven. Het doel is te voorkomen dat jongeren opnieuw (gewelddadige) delicten plegen. De training wordt individueel gegeven en is opgedeeld in drie fasen. In fase 1 wordt een delictanalyse gedaan, in fase 2 wordt gewerkt aan gedragsverandering op basis van de uitkomsten van fase 1 en fase 3 bestaat uit opfrissessies uit fase 2 wanneer zich veranderingen voordoen in de situatie van de jongeren. De interventie wordt gegeven door trainers en co-trainers en de programmacoördinatie wordt per JJI door een lokale programmacoördinatie uitgevoerd en landelijk door de landelijke programmacoördinator.

Leren van Delict is ingevoerd in alle justitiële jeugdinrichtingen. Sinds het verloftoetsingskader 2006 (en ook herhaald bij het verloftoetsingskader 2012)¹ is een delictanalyse voorwaarde om planmatig verlof te kunnen aanvragen.² Om te voorkomen dat elke JJI haar eigen delictanalyse toepast (en ontwikkelt) is er door het departement (Directie Justitieel Jeugdbeleid van het ministerie van Veiligheid en Justitie) met de JJI's afgesproken om fase 1 van Leren van Delict als delictanalyse toe te passen. Fase 1 van Leren van Delict wordt dus in principe uitgevoerd bij alle jongeren die een verlofaanvraag doen voor gepland verlof.

De gedragsinterventie is in december 2009 volledig erkend door de Erkeningscommissie Gedragsinterventies Justitie. De status 'erkend' is geldig voor een periode van vijf jaar (tot december 2014), daarna moet de doeltreffendheid (het resultaat op de beoogde programmadoelen) van de interventie zijn aangetoond. Wanneer doeltreffendheid wordt aangetoond, kan de erkenning conditioneel worden verlengd met drie jaar. Na deze periode dient de effectiviteit van het programma op recidive te worden aangetoond.

Voordat een doeltreffendheidstudie kan worden uitgevoerd moet eerst door een procesevaluatie worden nagegaan of Leren van Delict wordt uitgevoerd zoals beschreven in de handleidingen (toets van de programma-integriteit). DSP-groep heeft in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Veiligheid en Justitie tussen oktober 2013 en juni 2014 een procesevaluatie uitgevoerd naar de programma-integriteit van Leren van Delict. Daarnaast had de procesevaluatie tot doel vast te stellen of zich in de uitvoeringspraktijk bepaalde knelpunten voordoen en zo ja, wat daarvan de achterliggende oorzaken zijn.

Noot 1 Ministerie van Veiligheid en Justitie, Dienst Justitiële Inrichtingen (2012). Verloftoetsingskader justitiële jeugdinrichtingen. Den Haag: ministerie van Veiligheid en Justitie.

Noot 2 In de delictanalyse moeten minimaal de volgende elementen aan bod komen: beschrijving van het indexdelict, omstandigheden waarin het indexdelict is gepleegd, criminogene en protectieve factoren, perceptie van de jeugdige op het indexdelict.

Onderzoeksaanpak

In het onderzoek hebben we gekeken naar vier aspecten die van invloed zijn op goede programma-integriteit: doelgroep, (uitvoering) interventie, uitvoerders en organisatie (context).

Om de programma-integriteit in beeld te brengen hebben we verschillende onderzoeksmethoden ingezet:

- analyse registratiegegevens Stichting 180³ over instroom, doorstroom en uitstroom in alle JJI's;
- interviews met programmacoördinatoren over doelgroep, interventie, uitvoerders en organisatie in vier JJI's;
- casusonderzoek met trainers, co-trainers en jongeren over de uitvoering van de interventie op casusniveau in vier JJI's;
- dossieronderzoek van verslagen, indicatieformulieren, instrumenten naar kenmerken van de doelgroep in zes JJI's;
- groepsinterviews met trainers, co-trainers, behandelcoördinatoren over doelgroep, interventie, uitvoerders en organisatie in vier JJI's;
- focusgroep met programmacoördinatoren van alle JJI's.

Het merendeel van het veldwerk heeft plaatsgevonden in een selectie van vier JJI's. Er is een selectie gemaakt van JJI's waarbinnen voldoende ervaring is opgedaan met de uitvoering van de interventie. In twee JJI's waarbinnen ook voldoende ervaring is opgedaan is extra dossieronderzoek uitgevoerd om dit onderdeel meer 'body' te geven en te onderzoeken of de doelgroep in de vier onderzochte JJI's niet afweek. Dit bleek niet het geval. De bevindingen op casusniveau zijn in een groepsinterview in de JJI teruggekoppeld om een compleet beeld te krijgen van de uitvoering in de JJI. De bevindingen van de vier JJI's zijn teruggekoppeld in een focusgroep met alle programmacoördinatoren om een beeld te krijgen van de uitvoering op landelijk niveau.

Resultaten

Instroom, doorstroom en uitstroom in Leren van Delict

In 2012 en 2013 samen stellen we in alle JJI's de volgende instroom en uitstroom vast:

- Fase 1, de delictanalyse, is 168 keer gestart. Fase 1 is ongeveer in 15% van de afgesloten trajecten voortijdig afgebroken. Daarnaast loopt nog 12% van de gestarte trajecten.
- Fase 2, waarin wordt gewerkt aan de gedragsverandering, is 28 keer gestart. De doorstroom van fase 1 naar fase 2 is 20%. Fase 2 is in ongeveer 50% van de afgesloten trajecten voortijdig afgebroken. Er lopen nog 25% van het totaal aantal gestarte trajecten.
- Fase 3, de boostersessies, is geen enkele keer uitgevoerd.

Van Leren van Delict is volgens de handleiding en de landelijke programmacoördinator pas sprake als zowel fase 1 als fase 2 zijn doorlopen. Het aantal jongeren dat in 2012 en 2013 Leren van Delict heeft gevolgd is volgens deze definitie beperkt tot tien jongeren. Het merendeel van de jongeren krijgt alleen de delictanalyse van Leren van Delict (fase 1), het onderdeel dat verplicht is gesteld bij een verlofaanvraag.

Noot 3 Stichting 180 is een kennis- en netwerkorganisatie die o.a. gedragsinterventies voor de JJI's beheert. Zie www.180.nl.

Bereikte doelgroep

Uit het onderzoek blijkt dat fase 1 van Leren van Delict vooral wordt ingezet bij jongeren die een geweldsdelict plegen (92% van de onderzochte afgeronde trajecten), maar ook wordt ingezet bij jongeren zonder geweldsdelict (3%; 4% onbekend). Er wordt bij de start van fase 1 niet expliciet gekeken of de jongere een geweldsdelict heeft gepleegd. Omdat dit bij het merendeel van de jongeren met een PIJ-maatregel of een langere jeugddetentie wel het geval is, voldoet het merendeel van de onderzochte groep aan dit criterium.

Pas aan het einde van fase 1 wordt bepaald of de jongeren voldoen aan de indicatiecriteria en dus fase 2 geïndiceerd kan worden. Dat dit pas aan het einde van fase 1 dient te gebeuren staat niet eenduidig vermeld in de handleiding.

Het verplichte karakter van de delictanalyse is de belangrijkste verklaring voor het feit dat fase 1 – in vergelijking met fase 2 – relatief vaak wordt ingezet. In principe moeten alle jongeren die met verlof gaan fase 1 van Leren van Delict doorlopen. Daarnaast worden in alle JJI's de behandeldoelen van de delictanalyse (de uitkomsten van fase 1) aangeprezen voor de behandeling van de jongere.

Van de jongeren die fase 1 afronden voldoet ongeveer driekwart aan de criteria voor deelname aan fase 2. Dit betekent dat zij voor minimaal één geweldsdelict zijn veroordeeld en een matig tot hoog recidiverisico voor geweldsdelicten hebben. Daarnaast is er minimaal sprake van een van de inclusiecriteria en zijn er geen contra-indicaties. Om fase 2 volledig te kunnen doorlopen is er nog voldoende strafresistant nodig. Dit is in elk geval zo voor het merendeel van de jongeren met een PIJ-maatregel (57% van de onderzochte afgeronde trajecten). Bij jongeren met een jeugddetentie kan het strafresistant verschillen.

We concluderen dat de potentiële doelgroep voor Leren van Delict fase 1 groter is dan de bereikte doelgroep. Het aantal jongeren dat in 2012 en 2013 is ingestroomd op een langverblijfgroep in een normaal beveiligde inrichting (480) is aanzienlijk hoger dan het aantal jongeren dat in die periode Leren van Delict startte (168). Ook het aantal verlofaanvragen (344) is in die periode aanzienlijk hoger dan het aantal jongeren dat Leren van Delict afrondde (120).

De belangrijkste reden om fase 1 niet te geven is een tekort aan strafresistant. Ook wordt fase 1 nog niet gestart wanneer de jongere het delict ontkent. Dit laatste is vaak het geval als er nog geen uitspraak is (voorlopige hechtenis) of als de jongere in beroep is. De motivatie van de jongere wordt in alle JJI's getoetst in een startgesprek. Bovendien zijn contra-indicaties een reden om geen leren van Delict te geven. Ook komt het voor dat er alternatieve delictanalyses worden ingezet of dat jongeren andere interventies krijgen. De veronderstelling is dat dit niet de volledige discrepanties verklaart tussen de instroom in fase 3 van YOUTURN en het aantal verlofaanvragen enerzijds en het aantal jongeren dat fase 1 van Leren van Delict start en afrondt anderzijds.

We concluderen ook dat de potentiële doelgroep voor Leren van Delict fase 2 groter is dan de bereikte doelgroep. Van de jongeren die fase 1 jaarlijks succesvol afronden kunnen tussen de 30 en 50 jongeren doorstromen naar fase 2. In 2012 en 2013 zijn er jaarlijks 14 doorgestroomd.

Het feit dat jongeren niet doorstromen van fase 1 naar fase 2 betekent echter niet dat de jongeren geen behandeling krijgen die aansluit op de uitkomsten van de delictanalyse. De op basis van de delictanalyse geformuleerde leerdoelen worden meegenomen in het perspectief plan en veelal aangepakt via een therapie of andere interventie die beter passend wordt gevonden of meer ingrijpt op de specifieke risicofactoren van de jongeren (bijvoorbeeld AR). Daarnaast spelen ook organisatorische knelpunten een rol voor het niet uitvoeren van fase 2: het is niet haalbaar een goede uitvoering te geven aan de interventie (door de afwezigheid van of beperkte beschikbaarheid van co-trainers).

De interventie in de praktijk

Omdat de totale interventie Leren van Delict (fase 1 en fase 2) weinig wordt uitgevoerd en door verschillende trainers fase 1 ook als een losstaand onderdeel wordt gezien, hebben we de programma-integriteit van de afzonderlijke fasen onderzocht.

We concluderen dat **fase 1** in het merendeel van de trainingen op hoofdlijnen wordt uitgevoerd conform de handleiding. Het verplichte karakter van de delictanalyse voor een verlofaanvraag is een belangrijke externe motiverende factor voor jongeren om de training te volgen en af te ronden, voor trainers om de training te geven en voor behandelcoördinatoren om de training te indiceren. Daarnaast wordt in fase 1 ook al aandacht besteed aan een aantal onderwerpen die volgens de handleiding pas in fase 2 aan bod komen. De mate waarin verschilt per JJI.

We stellen in **fase 2** meer variatie in de uitvoering vast. De variatie heeft vooral te maken met de professionele vrijheid die trainers nemen om zelf opdrachten en oefeningen te bedenken en onderdelen uit andere interventies in te voegen in Leren van Delict. Fase 2 biedt meer mogelijkheden om te variëren binnen de handleiding. Toch wordt het merendeel van de werkzame elementen uitgevoerd met uitzondering van het inzetten van oefenweken en van het betrekken van ouders. In geen van de onderzochte casussen zijn zij aanwezig bij de presentatie.

We concluderen dat in het merendeel van de JJI's onvoldoende prioriteit en aandacht wordt gegeven aan de borging van de programma-integriteit in de vorm van intervisie, supervisie en verslaglegging in journaalboeken. De belangrijkste reden is dat dit onvoldoende gefaciliteerd wordt. Tijd voor coördinatie, deelname aan intervisie en verslaglegging is niet geoormerkt. De instrumenten uit de handleiding worden niet standaard ingevuld/toegepast. Wel is in alle JJI's een programmacoördinator aangesteld en komen alle programmacoördinatoren twee keer per jaar bijeen. Het realiseren van terugkomdagen voor trainers is echter praktisch niet haalbaar gebleken; er zijn te veel trainers die niet op eenzelfde moment kunnen worden vrijgemaakt.

Zoals eerder aangegeven wordt **fase 3** van Leren van Delict niet gegeven. De bedoeling van fase 3 is bij veranderingen in de situatie van jongeren boostersessies in te zetten. We stellen echter vast dat zich ook al gedurende de uitvoering van fase 2 veranderingen in de situatie van jongeren kunnen voordoen. Veel jongeren gaan na fase 1 bijvoorbeeld al met verlof en dus ook gedurende de looptijd van fase 2. De in de handleiding voorgeschreven volgorde dat jongeren in fase 1 een delictanalyse doen en dan in fase 2 aan gedragsverandering werken alvorens op verlof te gaan, lijkt niet aan te sluiten bij de huidige praktijk in de JJI's waarbij snel wordt toegewerkt naar verlof.

Voorwaarden voor de uitvoerders

We concluderen dat de trainers en co-trainers voldoen aan de in de handleiding gestelde voorwaarden met betrekking tot vooropleiding. Wel kan in de opleiding tot trainer of co-trainer Leren van Delict meer rekening gehouden worden met de ervaring van trainers met het geven van interventies, gesprekstechnieken en de theoretische achtergrondmodellen. Daarnaast is in de opleiding meer aandacht nodig voor achtergrondtheorieën (vooral delictketen van Mulder (1995)⁴) en het verslag van de delictanalyse (wat moet in het verslag, welk doel dient het, formuleren van leerdoelen in relatie tot leerdoelen Leren van Delict). In de opleiding wordt meer aandacht besteed aan fase 1 dan aan fase 2.

De waardering voor fase 1 is in alle JJI's positief. De verschillende medewerkers vinden de delictanalyse een goed gestructureerde interventie die goed inzicht geeft in de delictgeschiedenis en de delictketen en goed aansluit bij waarom de jongere in de JJI zit, namelijk het delict. De delictanalyse geeft goede handvatten voor de verdere behandeling. Fase 2 wordt minder positief gewaardeerd. Er zijn alternatieven die meer aansluiten bij specifieke risicofactoren en de behoeften van de jongere (bijvoorbeeld cognitieve gedragstherapie, gezinstherapie, schematherapie, vaktherapie (specifiek: dramatherapie), Agressie Regulatie).

Voorwaarden voor de organisatie (context)

We concluderen dat niet aan alle voorwaarden voor de organisatie wordt voldaan. Leren van Delict is ingevoerd in de JJI's door trainers op te leiden, zonder dat de randvoorwaarden waren gerealiseerd. Het merendeel van deze randvoorwaarden is ook nu niet goed (genoeg) gerealiseerd: tijdinvestering is niet geoormerkt, ruimtes zijn beperkt beschikbaar, co-trainers zijn beperkt beschikbaar en programmacoördinatoren worden beperkt gefaciliteerd in het realiseren van intervisie en supervisie.

Leren van Delict sluit goed aan bij YOUTURN. Fase 1 wordt op verzoek van de behandelcoördinator zo snel mogelijk in fase 3 van YOUTURN ingezet omdat de uitkomsten van de delictanalyse een goed inzicht geven in waarom een jongere in JJI verblijft en waar de behandeling van de jongere op moet worden gericht om recidive te voorkomen.

Voorwaarden voor het uitvoeren van een doeltreffendheidsonderzoek en effectevaluatie

We concluderen dat niet alle voorgeschreven meetinstrumenten uit de handleiding standaard worden afgenomen in de JJI's. Ook wordt de validiteit van de zelfrapportagelijsten voor het meten van vooruitgang op de subdoelen van Leren van Delict door de gedragswetenschappers in twijfel getrokken omdat deze volgens hen door de jongeren sociaal wenselijk worden ingevuld. Voorts wordt het beeld van de jongere zoals dat blijkt uit de door de groepsleiding in te vullen lijst relatief positief gevonden omdat die vooral een beeld geeft van het functioneren van de jongere binnen de strakke structuur van de JJI.

Noot 4 Mulder, J. (1995). Het terugvalpreventiemodel als behandelingsmethode in een forensische dagbehandeling. Tijdschrift voor Psychotherapie, 21, 199-133.

Slotconclusie

We concluderen dat Leren van Delict in zijn geheel weinig wordt uitgevoerd. Fase 1, de delictanalyse wordt relatief vaak uitgevoerd (168 keer in 2012 en 2013) omdat de delictanalyse een voorwaarde is voor verlof. De uitvoering van de werkzame elementen uit fase 1 is programma-integer. Fase 2 wordt relatief weinig en meer gevarieerd uitgevoerd en vooral het niet betrekken van de ouders en het minder expliciet aandacht hebben voor het bevorderen van de motivatie is niet programma-integer. Met fase 3 is tot nu toe nog geen ervaring opgedaan.

We concluderen dat het borgen van de programma-integriteit onvoldoende prioriteit krijgt en onvoldoende wordt gefaciliteerd. Ook is een aantal randvoorwaarden voor de organisatie (sinds de implementatie) niet geregeld. Tevens concluderen we dat de bereikte doelgroep voor het merendeel voldoet aan de inclusiecriteria en geen contra-indicaties heeft om door te stromen naar fase 2, maar dat dit slechts beperkt gebeurt. De potentiële doelgroep voor de totale interventie Leren van Delict is omvangrijker dan de groep die nu wordt bereikt. De jongeren niet doorstromen naar fase 2 krijgen andere, volgens behandelcoördinatoren meer passende interventies.

Op grond van deze bevindingen stellen wij dat de huidige uitvoeringspraktijk uitmondt in delictanalyses die worden gebruikt voor de verlofaanvraag en het opstellen van een behandelplan van de jongere. Er wordt dus met behulp van Leren van Delict vooral gewerkt aan het eerste subdoel van de interventie – inzicht geven in de delictketen – en niet aan gedragsverandering (de andere subdoelen). Hoe de uitkomst van dit eerste subdoel wordt gemeten is (nog) niet bepaald. Aan de gedragsverandering wordt gewerkt met behulp van andere interventies dan fase 2 van Leren van Delict. Als fase 2 wordt ingezet verwachten we dat de effectiviteit van deze fase kan worden vergroot als ook ouderparticipatie wordt ingezet. Alvorens over te gaan tot een doeltreffendheidsonderzoek moet worden nagedacht over de doorontwikkeling van de interventie en de mogelijkheden voor vervolgonderzoek.

Dit betekent ook dat momenteel beperkt *evidence based* wordt gewerkt voor wat betreft de uitvoering van Leren van Delict. De door de Erkeningscommissie erkende gedragsinterventie Leren van Delict, die minimaal fase 1 en 2 omvat, wordt relatief weinig uitgevoerd. Fase 1 van Leren van Delict is geen zelfstandige erkende gedragsinterventie. De combinatie van fase 1 van Leren van Delict met andere (onderdelen van) interventies is niet bewezen effectief en ook niet theoretisch onderbouwd als mogelijk effectief. Dat is niet in lijn met het streven van het ministerie van Veiligheid en Justitie om zo veel mogelijk erkende gedragsinterventies in te zetten, omdat daarvan mag worden verwacht dat ze leiden tot minder recidive.

Tot slot: met behulp van Leren van Delict worden op uniforme wijze in alle JJI's gedegen delictanalyses uitgevoerd. Voor het werken aan de benodigde gedragsverandering die voortvloeit uit de delictanalyse wordt Leren van Delict waarschijnlijk onvoldoende benut.